

İBNÜ'L-CEZERİ'NİN TAYYİBETÜ'N-NEŞR'İNDE MED VE KASR KONULARININ İNCELENMESİ

The Analysis of the Issue of Madd and Qaṣr in Ibn al-Jazarī's Ṭayyiba al-Nashr

Mustafa AKSOY

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Gaziantep, Türkiye [ID](https://orcid.org/020vvc407) [ror.org/020vvc407](https://orcid.org/020vvc407)
Assist. Prof., Gaziantep University Faculty of Theology Department of Basic Islamic Sciences Department of Arabic Language and Rhetoric, Gaziantep, Türkiye
✉ aksoymustaf@gmail.com [ID](https://orcid.org/0000-0002-2081-172X) <https://orcid.org/0000-0002-2081-172X>

Murat AKKUŞ

Doç. Dr., Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Ü, İslami İlimler Fak. Temel İslam Bilimleri Bölümü Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat ABD, Gaziantep, Türkiye [ID](https://orcid.org/04nvpv675) [ror.org/04nvpv675](https://orcid.org/04nvpv675)
Assoc. Prof., Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji U Faculty of Islamic Sciences Department of Qur'an Reciting and Qiraat Science, Gaziantep, Türkiye
✉ muratakkus114@hotmail.com [ID](https://orcid.org/0000-0002-3268-1053) <https://orcid.org/0000-0002-3268-1053>

📌 Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 03.08.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 09.11.2023

Yayın Tarihi / Published: 15.12.2023

”” **Atıf / Cite as:** Akkuş, Murat. "İbnü'l-Cezeri'nin Tayyibetü'n-Neşr'inde Med ve Kasr Konularının İncelenmesi". *Mütefekkir* 10/20 (2023), 345-366.

<https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1405267>

© **Telif / Copyright:** Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

📄 **İntihal / Plagiarism:** Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

İBNÜ'L-CEZERİ'NİN TAYYİBETÜ'N-NEŞR'İNDE MED VE KASR KONULARININ İNCELENMESİ

Öz

Bu çalışma, İbnü'l-Cezerî'nin Kıraât-i Aşere'ye dair Tayyibetü'n-neşr fî'l-kıraâti'l-âşr isimli manzum eserinin med ve kasr ile ilgili "bâbü'l-meddi ve'l-kasr" kısmının tahliline yönelik bir incelemedir. İlgili bölümün tahlilinden önce müellifin hayatı, ilmi seyahatleri ve eserleri hakkında genel bilgi verilmiş ve kıraat ilmindeki yeri ve önemi vurgulanmıştır. Daha sonra Tayyibetü'n-neşr isimli eseri ele alınarak eserin muhtevası hakkında açıklamalarda bulunulmuştur. Son olarak eserin med ve kasr bölümü tahlil edilerek müellifin konuya yaklaşımı, ele alışı ve okuyucuya sunuşu incelenmiştir. Bu bağlamda ilgili beyitler çerçevesinde med ve kasr kavramları izah edilmiş ve on kıraat imam ve râvilerine göre meddin çeşitleri, ölçüleri ve mertebeleri açıklanarak konunun daha kolay anlaşılması hedeflenmiştir. İbnü'l-Cezerî'nin böylesi zor ve ihtilafli bir konuyu yer yer örnekler de vererek kısa, öz ve bir bütün olarak yalnızca on üç beyte sıkıştırarak sunması hiç şüphesiz kıraat ve tecvit ilmi araştırmacıları için çok büyük önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tecvit, İbnü'l-Cezerî, Tayyibetü'n-Neşr, Med-Kasr.

The Analysis of the Issue of Madd and Qaşr in Ibn al-Jazarî's Ṭayyiba al-Naşr

Abstract

This study examines Ibn al-Jazarî's poetic work named Ṭayyiba al-Naşr fi al-Qirâ'at al-âşr, which is about qirâ'at al-âşr, and reviews the sections of the text: "bâb al-madd wa al-qaşr" about madd and qaşr. Before the analysis of the relevant sections, general information is provided about the author's life, scientific travels, works, his place, and importance in the science of qirâ'at is emphasized. Then, his work named Ṭayyiba al-Naşr is discussed and explanations are made about the content of the work. Finally, the madd and qaşr sections of the work are analyzed and the author's approach to the subject, and presentation to the reader are examined. In this context, the concepts of madd and qaşr are explained within the framework of the relevant couplets, and the subject is aimed to be understood more readily by describing the types, sizes, and levels of madd according to the ten qirâ'at imâms and narrators. It is undoubtedly of great importance for researchers of the science of qirâ'at and tajweed that Ibn al-Jazarî presents such a difficult and controversial subject by giving examples from time to time and condensing it into only 13 couplets as a whole.

Keywords: Qirâ'at, Tajweed, Ibn al-Jazarî, Ṭayyiba al-Naşr, Madd-Qaşr.

GİRİŞ

Kur'ân ilimleri içerisinde pratik yönüyle ön plana çıkan kıraat ve tecvid ilminin yeri ve önemi hiç şüphesiz çok büyüktür. Kur'ân âyetlerinin anlaşılabilirliği fasih ve düzgün okunmasına;¹ doğru ve düzgün okunması da tecvid ilmine bağlıdır. Bundan dolayıdır ki vahyin sahibi Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'i yalnızca okumamızı emretmekle kalmamış, tertil üzere okumamız gerektiğini de bizlere bildirmiştir.² Buradan hareketle Allah resulü bu emri

¹ Muhammed b. Ali b. Halef el-Hüseynî el-Haddâd, *el-Kavlu's-sedîd fî beyâni hukmi't-tecvîd*, (Kahire: Matba'atü Mustafa el-Bâbi'l-Halebî, 1931), 8.

² el-Müzzemmil 73/4.

en güzel bir şekilde yerine getirmiş ashabına da okuduğu gibi aktarmıştır. O günden bugüne Kur'ân âyetlerinin okunuşu yine Allah'ın seçtiği has kulları sayesinde günümüze kadar korunarak gelmiştir.³

Tecvid ilminin en önemli konularından biri de med ve kasr konusudur. Meddi gerektiren asli ve ferî sebepler vardır. Ferî sebepler kendi içerisinde lafzi ve manevi olarak kısımlara ayrılırken lafzi sebepler de hemze ve sükûn olarak kendi içerisinde bölünmektedir. Meddin sebebine göre güçlü ve zayıf olarak nitelendirilen her bir med çeşidinin de kendine has bir med ölçüsü ve hükmü bulunmaktadır. Tüm bu çeşitlilik ve müşâfeheye dayanan ölçülerdeki değişikliğin nesilden nesle farklı kanallarla aktarılmış olması meseleyi daha da girift hale getirmiştir. Çalışmada böylesi ihtilafli ve çetrefilli bir konunun, kıraat alanının önde gelen isimlerinden İbnü'l-Cezerî'nin kaleme aldığı *Tayyibetü'n-neşr* isimli manzumede nasıl ele alındığı ve işlendiği tahlil edilecektir. Bu bağlamda, manzumenin ilgili bölümünün tahliline geçmeden önce İbnü'l-Cezerî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek, *Tayyibetü'n-neşr* adlı eserinin muhtevası ve hakkında yapılan çalışmalara değinilecektir. Daha sonra ise alanın çok değerli âlimlerinin şerhleri vasıtasıyla med ve kasr bölümünün tahlili yapılacaktır.

1. İBNÜ'L-CEZERÎ VE TAYYİBETÜ'N-NEŞR

1.1. İbnü'l-Cezerî

İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) ömrünü ilme adanmış, çok yönlü ansiklopedik bir ilim adamı olmakla beraber özellikle Kur'ân ve kıraat alanında iştihar ederek tarihe geçmiş bir kıraat âlimidir.⁴ Küçük yaşta ilim tahsiline başlamış, hayatının sonuna kadar öğrenme ve öğretme uğruna birçok seferlere çıkmış ve birçok zorluklara göğüs germiştir. İlim yolculuğu devam ederken bir taraftan talebe yetiştirmiş diğer taraftan Kur'ân ve kıraate dair hemen hemen her konuda te'liflerde bulunmuştur. Geride bıraktığı bu eserler kendisinden sonraki nesiller için her zaman kaynak ve temel eser olma özelliğini taşımaktadır.

³ bk. Fâtır 35/32.

⁴ İbnü'l-Cezerî'nin biyografisi pek çok kaynakta bulunmakla beraber asıl kaynak, yine kendi eseri *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'* dir. Müellifin, hayatta iken doğumundan vefatına kadar kendi hayatını yazması düşünülemez. Muhtemelen biyografi, oğlu Ahmed İbnü'l-Cezerî veya kendisini yakından tanıyan bir talebesi tarafından yazılmış ve esere sonradan derç edilmiştir. Kimin yazdığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bk. Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*, thk. G. Bergstrasser (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006), 2/217-220; Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ali en-Nüveyrî, *Şerhu tayyibetü'n-neşr*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr (Beirut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002), 1/33-36; Muhammed Mutî' el-Hâfız, *Şeyhu'l-kurrâ el-İmâm Şemsüddîn İbnü'l-Cezerî* (Dımaşk: Dârü'l-Fıkr, 1995), 7-23; Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1999), 20/551-557; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yay., 1996), 147-238; Abdülhamit Birışık, *Kıraat İlmî ve Tarihi* (Bursa: Emin Yay., 2004), 91-97.

1.1.1. İbnü'l-Cezerî'nin Hayatı

İsmi Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî'dir.⁵ Lakabı Şemsüddîn, künyesi ise Ebü'l-Hayr'dır. Ama o daha çok İbnü'l-Cezerî künyesiyle meşhur olmuştur. Babasından naklettiğine göre Ramazan'ın 25. günü (26 Kasım 1350) cumartesi gecesi teravîh namazından sonra dünyaya gelmiştir.⁶

İbnü'l-Cezerî ilk Kur'ân tahsilini babasıyla beraber Hasan b. Abdullah es-Surûcî'den (ö. 765/1364) almıştır. 13 yaşındayken hafızlığını tamamlamış ve o yıl ezberden hatimle teravîh namazı kıldırmıştır.⁷ Dimaşk'ta⁸ birçok âlimden Kur'ân, kıraat ve tecvit dersleri almışsa da bunlardan özellikle iki hocasının ismini eserinde zikretmiştir. Birincisi, onun hakkında "*Bana icazet verdiği hânüz buluğa ermemiş bir çocuktum.*" dediği Ebû Muhammed Abdulvahhab b. Yusuf b. es-Sellâr (ö. 782/1381);⁹ diğeri ise "*Bu gözle- rim, tecvidi ondan daha iyi bilen, telaffuzu daha düzgün ve anlatımı daha kuvvetli bir başka kimse görmedi.*" diyerek ona olan hayranlığını ve hüsnü şehadetini dile getirdiği hocası şeyh İbrahim b. Abdullah el-Hamevîyyi'l-Müeddib'dir (ö. 771).¹⁰

İbnü'l-Cezerî Dimaşk âlimlerinden en önemli kıraat eserlerini okuyup icazet aldıktan sonra özellikle ilim tahsili için Şam dışına birçok seyahatte bulunmuştur. Bu bağlamda ilk yolculuğu, 768/1367 yılında Hicaz'a olmuştur. Bu yolculuğunda Medine-i Münevvere'de bulunan Hicaz diyarının en âlî senedine sahip şeyh Ebû Abdullah Muhammed b. Sâlih el-Mukrî'ye (ö. 785/1383) Ravza-i Mutahhara ile Minber arasında *el-Kâfi*¹¹ ve *et-Teysîr*'i¹² okumuştur.¹³

İbnü'l-Cezerî'nin ilim tahsili için yapmış olduğu yolculuklar içerisinde Mısır'a yapmış olduğu seyahatler önem arz etmektedir. Bu yolculuklardan özellikle üç tanesi onun kıraat ilminde tebahhür etmesini sağlamıştır. Mı-

⁵ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Şerhu'l-mukaddimeti'l-cezeriyye* (Cidde: Merkezü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2008), 33.

⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/217.

⁷ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/217.

⁸ İslâm dünyasının önemli tarihî şehirlerinden biri ve Suriye'nin başkentidir. Bilgi için bk. Cengiz Tomar, "Dimaşk" *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2010), 38/320-325.

⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/430.

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/23; 2/217.

¹¹ Eser, kıraat âlimi Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî el-İşbîlî'ye (ö. 476/1084) ait olup tam ismi *el-Kâfi fî'l-kirâati's-seb'*dir. Eser ve müellif hakkında bilgi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî el-İşbîlî, *el-Kâfi fî'l-kirâati's-seb'*, thk. Ahmed Mahmud Abdussemmî' (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000), 6-9; Ahmet Madazlı, "İbn Şüreyh" *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1999), 20/383.

¹² Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) kirâât-i seb'aya dair eseridir. Bilgi için bk. Ebû Amr ed-Dânî, Osmân b. Saîd b. Ömer, *Kitâbü't-teysîr fî'l-kirâati's-seb'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996), 7; Abdurrahman Çetin, "et-Teysîr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2012), 41/57.

¹³ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/217.

sır'a ilk ilim yolculuğu 769/1368 yılındadır. Bu yolculuğunda Mısır'ın önde gelen büyük kıraat âlimlerinden üç kişiye kıraat okumuştur. Onlardan ilki İbnü'l-Cündî olarak meşhur olmuş Ebû Bekr b. Ayduğdî b. Abdullah'tır (ö. 769/1368). Ona vefatından önce kendi eseri *el-Büstân fi Kıraati's-Selâsete Aşer* isimli eserini okumuş ve icazet almıştır. İkincisi Ebü'l-Hasan Muhammed b. Abdurrahman b. Ali b. es-Sâîğ'dir (ö. 776/1375). Bu hocasına da *eş-Şâtibiyye, et-Teysîr ve el-Unvân*¹⁴ okumuş ve cem tariki ile yedi kıraat ile bir hatim yapmıştır. Üçüncüsü Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ahmed b. Ali el-Bağdâdiyyi'l-Mısırî'dir (ö. 781/1380). İbnü'l-Cezerî bu hocasına da 769 ve 771 yıllarında cem tarikiyle iki defa hatim yaptığını zikretmiştir.¹⁵ İbnü'l-Cezerî Mısır'a yaptığı ilk seyahatinde *et-Temhîd fi 'İlmi't-Tecvid* isimli eserini telif etmiştir. Bir yıl kadar Mısır'da kaldıktan sonra 770 yılında Dımaşk'a dönmüş ve hocalarının izniyle Emevi Camiinde kıraat okutmaya başlamıştır. Henüz 18 yaşında iken Emevi Camiinde yapmaya başladığı kıraat dersleri meşhur olmuş, Fas, Tunus, Endülüs, Hindistan, Anadolu ve Acem diyarından birçok talebeleri olmuştur. Başladığı bu kıraat tedrisatı 25 yıl boyunca 795 yılında Anadolu'ya gidinceye kadar devam etmiştir.

İbnü'l-Cezerî Mısır'a ikinci seyahatini 771/1369 yılında anne-babasıyla birlikte gerçekleştirmiştir. Daha önce ders aldığı hocası İbn Sâîğ'den kıraati aşereyi, İbn Bağdâdî'den de mütevatir kıraatlarla beraber İbn Muhaysın, A'meş ve Hasan Basri kıraatlerini okumuştur.

778/1376 yılında üçüncü defa yanında oğlu Ebü'l-Feth Muhammed ile beraber Mısır'a gitmiştir. Bu yolculuğunda da kıraat ilmiyle iştigal etse de daha çok fıkıh, usûlü fıkıh, bedî, meâni ve beyân ilimlerine yönelmiş, Ziya-uddin Sadullah el-Kazvî'n'den usûl ve belâgat ilimleri yanında fıkıh ilminde icazet almıştır. Yine Ömer b. Reslân el-Bulkînî'den (ö. 805/1403) de fıkıh dersleri okumuş, icazet almıştır.¹⁶ Tayyar Altıkulaç, İbnü'l-Cezerî'nin Kur'ân ve kıraat ilmi alanında istifade ettiği hocaların sayısının kırkın üzerinde olduğunu ifade etmiştir.¹⁷

İbnü'l-Cezerî, 798/1395 yılında zamanın hükümdarı Yıldırım Bayezit'in özel davetlisi olarak Bursa'ya gelmiştir.¹⁸ Padişah, İbnü'l-Cezerî'nin eğitim-öğretim faaliyetlerine hız kesmeden en güzel ve rahat bir şekilde devam etmesi için Bursa Ulu Camii'nde Yıldırım Bayezit Dârü'l-Kurrâsı'nı

¹⁴ Endülüslü kıraat âlimi Halef es-Sarakustî'nin (ö. 455/1063) yedi kıraate dâir *el-Unvân fi'l-kırâati's-seb'* adlı manzum eseridir. Kastallânî (ö. 923/1517), Mısır'da Şâtubiyye meşhur olmadan önce kıraate dair en çok ezberlenen eserin *el-Unvân* olduğunu nakletmiştir. Bk. Mehmet Emin Maşalı, "Sarakustî, İsmail b. Halef", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2009), 36/115.

¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/217.

¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/218.

¹⁷ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1999), 20/551-557.

¹⁸ Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", 20/551-557.

hizmete açmış ve yüksek miktarda maaş bağlayarak öğrenci yetiştirmesine imkân sağlamıştır. Ayrıca kendisini de Muallim-i Sultani olarak Reisül-Kurrâ ünvanı vererek onurlandırmıştır. İbnü'l-Cezerî *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr* adlı eserini ve aynı eserin manzum hali *Tayyibetü'n-neşr*'i burada telif etmiştir. Muallim-i Sultani olarak başta Yıldırım Bayezit'in çocuklarına hocalık yapan İbnü'l-Cezerî, çok sayıda öğrenci yetiştirmiştir.

Ömrünü başta Kur'ân ve kıraat ilmi olmak üzere İslâmî ilimlere adayan İbnü'l-Cezerî 82 yaşında Şiraz'da Ayakkabıcılar Çarşısı'nda bulunan evinde, 833/1429 Rebiulevvel'in 5'i cuma günü kuşluk vaktinde vefat etmiştir. Çok büyük bir kalabalık eşliğinde ve olağanüstü bir teveccühle gerçekleşen cenaze merasimine, âlimler, idareciler ve halkın büyük bir kesimi iştirak etmiştir. Cenazesi Şiraz'daki Ayakkabıcılar Çarşısı'nda yaptırdığı Dârü'l-Kur'ân'ın bahçesine defnedilmiştir.¹⁹

1.1.2. İbnü'l-Cezerî'nin Eserleri

İbnü'l-Cezerî hayatının tamamını öğrenme ve öğretmeye adanmıştır. Öyle ki hayatı incelendiğinde 82 yıllık ömrünün yaklaşık 75 yılını kıraat ilmine verdiği görülmektedir. Başta Kur'ân ve kıraat olmak üzere, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, siyer, tasavvuf tarih, dil, edebiyat, tıp, astronomi, siyaset bilimi gibi birçok alanda önemli eserler kaleme almıştır. Muhammed Mutî' el-Hâfız, İbn Cezerî'nin eserlerinin sayısını 87 olarak nakletmektedir.²⁰ Ali Osman Yüksel ise *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* isimli eserinde müellife ait 100 eser ve bir risalenin bulunduğunu zikretmektedir.²¹ Eserlerinden bazıları şunlardır:²² *Kitâbü'n-neşr fil-kırâati'l-aşr*, *Tahbîrüt-teysîr fi'l-kırâat*, *Tayyibetü'n-neşr fi'l-kırâati'l-aşr*, *ed-Dürretü'l-mudiyye fi kırâati'l-eimmeti's-selâseti'l-merdiyye*, *Müncidü'l-mukri'in ve mürşidü't-tâlibîn*, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd*, *el-Mukaddimetü'l-Cezerîyye fi't-tecvîd*, *Gâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ vd.*

1.2. *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*

Tayyibetü'n-neşr İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr* adlı eserinin manzum halidir. *en-Neşr* kıraatı aşereye dair o döneme kadar yazılmış en kapsamlı eserlerden biridir. Her bir kıraat imamının râvileri ve râvilerinin tarihlerini senetleriyle beraber zikrederek gerek usûl gerekse ferşe dair kıraat farklılıklarını içine alan hacimli bir eserdir. İbnü'l-Cezerî gerek *en-Neşr* gerekse *Gâyetü'n-nihâye* isimli eserlerinde *Tayyibe*'yi niçin nazmettiği-

¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/220.

²⁰ Muhammed Mutî' el-Hâfız, *el-İmâm Şemsüddin İbnü'l-Cezerî fihris müellefâtihî ve-men terceme leh* (Dübe: Merkez Cuma el-Mâcid, 1994), 7-51; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-neşr*, 201-203, 226, 251-252.

²¹ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 201-203.

²² Muhammed Mutî', *el-İmâm Şemsüddin İbnü'l-Cezerî* 7-51; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-neşr*, 201-203, 226, 251-252.

ni zikrederken gerekçe olarak mütevatir kıraatlerin yalnızca ed-Dânî'nin *et-Teysîr*'i ve eş-Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî*'sinde bulunan meşhur yedi kıraatten ibaret olmadığını; Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir kıraatlerinin de mütevatir olduğunu ve bu kıraatlerin Kur'ân'dan sayılması ve bilinmesi gerektiğinin zaruriyetine binaen kaleme aldığı ifade etmiştir.²³

Manzume daha çok *Tayyibe* veya *Tayyibetü'n-Neşr* olarak meşhur olmuşsa da eserin tam ismi *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr*'dir.²⁴ Ayrıca manzumedeki beyit sayısı 1000 küsur olduğu için *Elfiyye* ve *Elfiyyetü't-Tayyibe* olarak da bilinmektedir.²⁵

1.2.1. *Tayyibetü'n-Neşr*'in Muhtevası

Tayyibe manzûmesi 1015 beyitten meydana gelmiştir. Birçok kıraat kaynağında olduğu gibi manzûme usûl ve ferşû'l-hurûf olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Usûl kısmında 432; ferşû'l-hurûf kısmında 583 beyit yer almaktadır.

İbnü'l-Cezerî, *et-Teysîr* ve *Hırzû'l-Emânî*'deki yedi kıraate Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir olmak üzere üç kıraat imamını daha ekleyerek sayıyı ona tamamlamıştır. Manzumesinin 37. beytinde imam ve râvilerin remizlerini şu şekilde ifade etmiştir.

أَبِجْ دَهْرٌ حُطِّي كَلِمَ نَصَعِ فَضَّقُ *** رَسَتْ نَحَدُ طَعَشَ عَلَى هَذَا السَّنَى

Müellifin beyitte de zikrettiği üzere manzumesinde her imam ve râvileri için kullandığı kelime ve remizler imam Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *Hırzû'l-emânî* ve *vechü't-tehânî fi'l-kırââtî's-seb'* isimli manzum eserinde kullandığı kelime ve remizlerin aynısıdır.²⁶ Kıraat ilmiyle iştigal edenlerin her iki eserde de ilgili konuya kolayca ulaşabilmeleri ve gerektiğinde karşılaştırma imkanı bulabilmeleri için imam ve râvilerin remizlerini değiştirmemiştir.²⁷ *Şatibiyye*'den fazla olarak zikrettiği kıraatlerden Ebû Ca'fer el-Kârî kıraati için "نَحَدُ", Ya'kûb el-Hadramî kıraatı için de "طَعَشَ" kelimelerini kullanmıştır.²⁸ Kelimelerin ilk harfleri imamların remzi, ikinci ve üçüncü harfler ise birinci ve ikinci râviler için remiz olarak kullanılmıştır. Halef b. Hişâm kıraatine ise remizle işaret etmek yerine gerektiğinde ismini açıkça zikredeceğini ifade etmiştir. Gerekçe olarak da Halef kıraatinin iki kelime hariç Kur'ân'ın

²³ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-aşr*, nşr. Muhammed Ali Beydûn (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 1/54; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 2/22-23.

²⁴ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü tayyibetü'n-neşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Dımaşk: Mektebetü İbni'l-Cezerî, 2012), 102.

²⁵ Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Hadî: Şerhu tayyibetü'n-neşr fi'l-kırââtî'l-aşr ve'l-keşf an ileli'l-kırââtî ve tevcîhihâ* (Beyrut: Dârü'l-Cil, 1997), 1/83.

²⁶ Kâsım b. Fîrûh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî, *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî fi'l-kırââtî's-seb'* (Tantâ: Dârü's-Sahâbe li't-Türâs, 1992), 4-5.

²⁷ Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibetü'n-neşr*, 16.

²⁸ İmam Ya'kûb'un hıraatı hakkında bilgi için bk. Şuayip Karataş, *İmam Ya'kûb Kıraatinin Özellikleri ve Delilleri* (Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2021), 47-54.

tamamında Kûfiyyûn olarak bilinen Âsım, Hamza ve Kisâf kıraatleri gibi okuduğunu ve alfabedeki harflerin tamamının diğer kıraat ve rivayetler için remiz olarak kullanıldığından bu kıraat için kullanılabilir başka harf kalmadığını belirtmiştir.²⁹

İbnü'l-Cezerî, imam ve râvileri zikrettikten sonra her râvinin tariklerinin bulunduğunu ve *en-Neşr*'de bu tarikleri detaylıca zikrettiğini ifade etmiştir. Ancak müellif, 1000 küsur beyitten oluşan manzumesine *en-Neşr*'de geçen tüm tarikleri ve ihtilafları almamıştır.³⁰ *en-Neşr*'de isimleriyle beraber zikredilen tarik sayısı yaklaşık 1000'i bulmaktadır.³¹ *Tayyibe*'de ise bu tariklerden her râvi için iki tarik ve her tarik için de iki alt tarik zikredilmiştir.³² Böylelikle her râvinin dört tariki olmuş ve *Tayyibe*'nin temelini 80 tarik oluşturmuştur.

Müellif, kıraatlerin usûl ve ferşine geçmeden önce tecvid ilmine dair yazdığı *Mukaddimetü İbni'l-Cezerî* adlı eserinde detaylıca zikrettiği konuların bir kısmını önemine dair burada da muhtasar bir şekilde tekrar etmiştir.³³ Eserin gövde kısmını oluşturan usûl ve ferşe dair beyitleri tamamladıktan sonra 16 beyitten oluşan tekbir bahsiyle eserini tamamlamıştır.³⁴

1.2.2. *Tayyibetü'n-Neşr*'in Kaynakları

Tayyibetü'n-Neşr, İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-aşr* adlı eserinin manzum şekli olduğundan, her iki eserde de kullanılan kaynaklar aynıdır. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de kullandığı kaynakları, müelliflerinin ya da eserlerinin isimlerine değinerek ve yer yer haklarında bazı malumatlar vermek sûretiyle zikrederken, *Tayyibetü'n-Neşr*'de eserin şekline ve amacına uygunluğu açısından bu isimlere ve bilgilere yer vermemiştir.

1.2.3. *Tayyibetü'n-Neşr*'in Şerhleri

İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*'de toplayıp bir araya getirdiği kıymetli bilgileri isteyen herkesin faydalanabilmesi ve ezberleyebilmesi için *Tayyibe*'sini kaleme almıştır. *Tayyibetü'n-Neşr*, kısa zamanda ilim erbabı tarafından oldukça rağbet görerek okunmuş, okutulmuş, ezberlenmiş ve tedris edilmiştir. Kıraat literatüründe on kıraate dair en önemli eser haline gelmiştir. *Tayyibe*, her ne kadar ezberlenmesi ve kıraat talebelerine kolaylık olması için

²⁹ Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 20. Günümüzde Türkiye'de aşere ve takrîb okutulurken son üç imam ve râvileri için İbnü'l-Cezerî'nin kullandığı remizlerden farklı remizler kullanılmaktadır. Paluvî, bu üç imam ve altı râvi için Hamdullah b. Hayreddîn Efendi'nin (960/1552) *Fuyûdu'l-İtkân* adlı eserinde kullandığı remizleri tercih etmektedir. Hâmid b. Hâce Abdülfettâh Paluvî, *Zübdetü'l-irfân fi vücûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Âsitâne, ts.), 5.

³⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Muhammd İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşri fi'l-kırââtî'l-aşr*, neşr. Muhammed Ali Beydûn (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 14-15.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-aşr*, 1/152.

³² İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü tayyibeti'n-neşr*, 4.

³³ İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü tayyibeti'n-neşr*, 6-10.

³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü tayyibeti'n-neşr*, 100-101.

nazmedilmiş olsa da *en-Neşr* gibi hacimli bir eserin özeti olması, bu özetin manzum hale getirilmesi, nazm edilirken redif, bahr, kafiye gibi şiirde gözetilmesi gereken bir takım özellikleri barındırması, tüm bunların yanı sıra kıraat imamları ve râvileri için özel remizler kullanılarak iki veya daha fazla vecihle okunan yerlerde her vechin hangi kıraat imamlarına veya râvilerine ait olduğuna işaret edilmiş olması ve daha başka birçok özelliği içermesi sebebiyle bu eseri çözme meselesi, birçok kişiyi meşgul etmiştir. Bundan dolayı da yazıldığı günden bugüne dek ilim ehli tarafından ele alınıp incelenmiş, izah edilmeye çalışılmış ve bunun neticesinde hepsi birbirinden değerli ve farklı şerhler ortaya konmuştur.³⁵ *Tayyibetü'n-neşr* üzerine yapılan şerh çalışmalarından bazılarının isimlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

Şerhu-Tayyibeti'n-neşr fi'l-kırââtî'l-aşr adlı İbn Nâzım Şerhi

Şerhu Tayyibeti'n-neşr fi'l-kırââtî'l-aşr adlı Nüveyrî Şerhi

Tayyibe en-neşr fi'l-aşr adlı Mûsâ Cârullah Şerhi

Şerh ve Hâşiyeli Tayyibe ve Tayyibe'nin Elfâz Manası adlı Mehmed Rüşdü Aşikkutlu'ya ait iki şerh

Hâdi: Şerhu Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-aşr ve'l-keşf an ileli'l-kırââtî ve tevcihihâ adlı Muhammed Sâlim Muhaysin şerhi

*Tahrîrâtü Tayyibeti'n-neşr*³⁶

İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr adlı Ali Osman Yüksel'in kaleme aldığı, İbnü'l-Cezerînin hayatını, eserlerini ve *Tayyibe*'sini anlatan eser.³⁷

2. TAYYİBETÜ'N-NEŞR'DE MED VE KASR KONUSUNUN İNCELENMESİ

Tayyibetü'n-neşr'de med ve kasr bahsi, bünyesinde birçok mesele, tarif, hüküm ve örnekler barındırmakla beraber yalnızca 13 beyitten oluşmaktadır. Aşağıda öncelikle med ve kasr bahsinin tam metni verilecek daha sonra beyitlerin şerh ve tahlili yapılacaktır. Bir mesele bazen birkaç beyitle anlatılırken bazen bir beyitin bir dizesine sıkıştırılmış olabilmektedir. Bu gibi yerlerde bahsedilen meselenin başlangıç ve bitiş noktalarının belirlenmesi ve konu bütünlüğünün korunması için yalnızca konu ile alakalı kısım yazılarak beytin öncesi veya sonrası noktalanmış olarak boş bırakılmıştır.

³⁵ Bk. Yaşar Akaslan, *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 130-140.

³⁶ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmî* (Ankara: Otto Yay., 2020), 92; Tahrîrât'ın tarifi ve çalışmaları hakkında bilgi için bk. Mustafa Atilla Akdemir, "Kıraat İlmînde Tahrîrât Meselesi", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2018), 83-112; Ali Öge, "Tahrîrât İlmîne Katkısı Bağlamında Ali el-Mansûrî ve Tahrîru't-Turuk Adlı Eseri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 34-63.

³⁷ Bk. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yay., 1996).

2.1. Med ve Kasr Bahsinin Metni

بَابُ الْمَدِّ وَالْقَصْرِ

(ج) ذُ (ف) ذُ (م) بِرْخُلْفًا وَعَنْ بَاقِي الْمَلَا	۱	إِنْ حَزَفَ مَدِّ قَبْلَ هَمْزٍ طَوَّلَا
(رَوَى) فَبَاقِيهِمْ أَوْ أَشْبَعُ مَا اتَّصَلَ	۲	وَيَسْتَوِي وَقِيلَ دُوهُمُ (ذ) لَمْ تَمْ (ك) لَمْ
(لِ) لِي (بِ) بِن (ج) مَا (ع) نَ خُلْفِيهِمْ (ذ) اِع (ز) اِعْمَلْ	۳	لِلْمَكْرِ عَنْ بَعْضِ وَقَصَرَ الْمُتَّفَصِلُ
وَأَزْرُقِي إِنْ بَعَدَ هَمْزٍ حَزَفَ مَدُّ	۴	وَالْبَعْضُ لِلتَّعْظِيمِ عَنْ ذِي الْقَصْرِ مَدُّ
فَالآنَ أَوْتُوا إِي ءَأَمْنْتُمْ رَأَى	۵	مَدُّ لَهُ وَأَقْصَرَ وَوَسَّطَ كُنَأَى
بِكَلِمَةٍ أَوْ هَمْزٍ وَصَلَّ فِي الْأَصْحَ	۶	لَا عَنْ مُنَوَّنٍ وَلَا السَّاكِنِ صَحَّ
خُلْفًا وَالآنَ وَإِسْتِثْنَاءً	۷	وَأَمْتَعِ يُؤَاخِذُ وَبَعَادَا الْأُولَى
عَنْهُ امْتَدُّنَ وَوَسَّطَنَ بِكَلِمَةٍ	۸	وَوَحْرَتِي اللَّيْنِ قُبَيْلَ هَمْزَةٍ
قَصَرَ سَوَاءً وَبَعْضُ خَصَّ مَدُّ	۹	لَا مَوْجِلًا مَوْجِدَةً وَالْبَعْضُ مَدُّ
لِحَمْزَةٍ فِي نَفْيِ لَا كَمَا مَرَدُّ	۱۰	شَيْءٍ لَهُ مَعَ حَمْزَةٍ وَالْبَعْضُ مَدُّ
وَنَحْوِ عَيْنٍ فَالثَّلَاثَةُ لَهُمْ	۱۱	وَأَشْبَعُ الْمَدِّ لِسَاكِنِ لَرِيمُ
طَوَّلَ وَأَقْوَى السَّبَبَيْنِ يَسْتَقِلُّنَ	۱۲	كَسَاكِنِ الْوَقْفِ وَفِي اللَّيْنِ يِقَالُ
وَيَبْقَى الْأَكْثَرُ أَوْ فَاقْصَرَ أَحَبُّ	۱۳	وَالْمَدُّ أُولَى إِنْ تَعَيَّرَ السَّبَبُ

2.2. Med ve Kasr Bahsinin Tahlili

İbnü'l-Cezerî konuya fer'î med çeşitlerinden hemzenin sebep olduğu medleri zikrederek başlamıştır. Aslî meddi, med harflerinin hangi harfler olduğunu ve şartlarını daha önce harflerin meharici konusunda zikrettiği için burada tekrara ihtiyaç duymamıştır. Sebeb-i medlerden, önce hemzeye sonra sükûna yer vermiş ve bunlarla oluşan fer'î med çeşitlerini tek tek zikretmiştir. Lîn harfleri bir yönüyle harf-i medlere benzediği için sona bırakmıştır. Ayrıca sebeb-i meddin yalnızca hemze ve sükûndan ibaret olmadığına; tazîm ve tebrîe gibi manevi bir sebeb-i meddin bulunduğuna ve kıraatlerdeki yerine de işaret etmiştir. Med çeşitlerini zikredip bitirdikten sonra sebeb-i medlere binaen medler arasında güçlüden zayıfa doğru hiyerarşik bir yapının olduğuna işaret etmiş ve bu sıralamanın pratikteki etki ve keyfiyetine değinerek med ve kasr bahsini sonlandırmıştır.

İbnü'l-Cezerî'nin zikrettiği med çeşitlerini kısaca şöyle sıralayabiliriz: Medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i ta'zîm, medd-i tebrîe, medd-i bedel, hemzenin sebep olduğu medd-i lîn, medd-i lâzım, medd-i ârız ve sükûnun sebep olduğu medd-i lîn.

(ج) ذُ (ف) ذُ (م) بِرْخُلْفًا وَعَنْ بَاقِي الْمَلَا

۱

۱

İbnü'l-Cezerî hemzeden önce harf-i meddin gelmesiyle oluşan medd-i muttasıl ve medd-i munfasıldaki kıraat vecihlerini ilk üç beyitte toplamıştır. Med çeşitlerinin isimlerini muttasıl veya munfasıl diye ayırmaksızın (إِنْ حَزَفَ) "hemzeden önce harf-i med geldiği yerlerde..."³⁸ diyerek zikret-

³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-neşr*, 17.

mesi her iki med çeşidini de aynı miktarda uzatan kıraat ve rivayetlerin çokluğu açısından daha pratik ve daha kapsayıcı olmuştur. Medd-i muttasıl ve munfasıl ölçülerinde farklılık olan kıraat ve rivayetleri ise sonraya bırakmıştır. Hemzeden önce harf-i med geldiğinde diğer imam ve râvilerin hilafına, ج remzinin karşılığı Verş, ف remzinin karşılığı Hamza ve م remzinin karşılığı olan İbn Zekvân'ın bir vechinde tûl ile okuduklarına işaret etmiştir. "Tûl" kavramı, med mertebelerinin en üst ölçüsünü ifade etmektedir. Bu da üç elif yani altı hareke ile belirlenmiştir. Medlerin en uzun olanının beş elif olduğunu söyleyenler, her elif ölçüsünü bir hareke kabul edenlerdir.³⁹ Tayyibe şarihlerinden Ahmed el-Cezerî de tûl'u, "ifrat derecesinde meddi işbâ' yani doyurmaktır" diye tarif ettikten sonra tûl'un med mertebelerinin en yükseği olduğunu ve bunun ancak müşafehe yoluyla kavranabileceğini ifade etmiştir.⁴⁰

Dolayısıyla medd-i muttasılı ve munfasılı Ezrak tarikiyle Verş, Hamza ve bir vechinde İbn Zekvân tûl ile okumuşlardır. Bunların dışında kalan diğer kıraat imamları ve râvilerinin ne medd-i muttasılda ne de munfasılda tûl vecihleri bulunmaktadır.

Kıraat imamlarına göre med ölçüleri hususunda 3 görüş vardır. İbnü'l-Cezerî bu üç görüşü iki satırlık beyte sığdırarak şu şekilde ifade etmiştir:

(رؤى) فَبَائِيهِمْ أَوْ أَشْبَحَ مَا أَتَّصَلَ	وَبَسَطَ وَقِيلَ دُوْحَهُمْ (ن) لَمْ (ك) لَنْ	۲
(ل) لَى (ي) بِنَ (ج) بَا (ع) لَنْ لَخْلَفِيهِمْ (ذ) عَ (ث) كَمِلَ	لِلْكَأَلِ عَنَ بَعْضِ وَقَصْرُ الْمُتَّفَصِّلِ	۳

Birinci görüş için (طولا جد فد ومز خلفا) ifadeleriyle ج remzinin karşılığı Verş (Ezrak yoluyla), ف remzinin karşılığı Hamza ve م remzinin karşılığı olan İbn Zekvân'ın bir vechinde her iki meddi tûl ile okuduklarına; (وعن بقي) diyerek de geri kalan imam ve râvilerin her iki meddi tevassut ile okuduklarına işaret etmektedir. İbn Zekvânın ikinci vechi de tevassuttur. Tevassut, med miktarlarında kasr ile işbâ' arasında bir mertebedir ki bazıları üç elif olarak ifade ederken bazıları dört hareke diye ifade etmektedir.⁴¹

İkinci görüş ise yine her iki med için az önce zikrettiği gibi Ezrak yoluyla Verş'in, Hamza'nın ve İbn Zekvân'ın bir vechinde tûl ile okuduklarını, daha sonra sırasıyla onlardan bir alt mertebede ن remziyle Âsım'ın, bir altta ك ve روى remizleriyle İbn Âmir, Kisâî ve Halef b. Hişâm'ın ve onların altında da (فبائيهيم) kelimesi ile diğer geri kalan imam ve râvilerin okuduklarına işaret etmiştir. Dolayısıyla bu görüşe göre med mertebeleri beş mertebedir. Yukarıdan aşağıya doğru ifade edilecek olursa tûl, tûl ile tevassut arası, tevassut, tevassut ve kasr arası, en sonda da kasr gelmektedir ki hiçbir imam ve râvi medd-i muttasılı kasr miktarına düşürmemişlerdir.

³⁹ Yavuz Fırat, *Tecvid ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Haciveysizade İlim ve Kültür Vakfı, 2018), 150.

⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 72.

⁴¹ Bk. Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 72; Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/171-172.

Üçüncü görüş ise yalnızca medd-i muttasıldan olmak üzere tüm kıraat imamlarının işbâ yani tûl ile okuduklarıdır ki İbnü'l-Cezerî bunu da (أو أشيع ما) (اتصل للكل) “veya hepsi için muttasılı işbâ’ et!” cümlesiyle veciz bir şekilde ifade etmiştir.

لِلْكَلِّ عَنِ بَعْضِ وَقَصْرِ الْمُتَّفَصِّلِ ٣
(لِى (ب) (ج) (د) ع) خَلْفِهِمْ (ذ) ع (ث) حِمْ

Daha sonra üçüncü beyitte (... عَنِ بَعْضِ وَقَصْرِ الْمُتَّفَصِّلِ) “bazıları için munfasılı kasr eyle!” diyerek medd-i munfasılı kasr ile okuyanları remizleriyle zikretmiştir. Bunlar Kâlûn, Hişâm, Ebû Amr, Ya’kûb ve Hafs hulf⁴² ile kasr okurların İbn Kesîr ve Ebû Ca’fer ise tek vecih kasr ile okumaktadırlar.

İbnü'l-Cezerî böylelikle her imam ve râvinin üç görüşe göre medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl ölçülerini beyan ederek bu konuyu tamamlamıştır.

وَالْبَعْضُ لِلتَّعْظِيمِ عَنِ ذِي الْقَصْرِ مَدَّ ٤
.....

İbnü'l-Cezerî daha sonra dördüncü beyitte (والبعض للتعظيم عن ذي القصر مد) “bazı kasr sahipleri ta’zîm için uzatmışlar” cümlesiyle munfasılı kasr ile okuyarlardan bazılarının ta’zîm ve tebrîe ifade eden yerlerde daha fazla uzatıklarına işaret etmiştir. Medd-i tazîm, (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)’da olduğu gibi lafzi sebebine binaen yani harf-i medden sonra hemzenin gelmesi itibarıyla aslında bir medd-i munfasıldır. Ancak manevi sebebe binaen yani nehiy lâmi’nin kullanım amacına ve cümlenin verdiği anlama göre bazen Medd-i tazîm bazen de Medd-i tebrîe denmiştir. Nitekim ⁴³ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ⁴⁴ إِيَّاهُمْ ⁴⁵ ve örneğinde olduğu gibi hem Allah Teâlâ’yı tâzîm ve yüceltme hem de O’nu, O’nun dışında tanrı olarak addedilen her şeyden müstesna ve beri tutmak anlamları vardır.⁴⁵

Müellif, bazı kasr sahiplerinin tazîm ve tebrîe meddini uzattıklarına değinmişse de bu kasr sahiplerinden kastedilen râvi veya tariklerin hangileri olduğu ve fazla uzatmaktan kastedilenin tûl mü tevassut mu veya tûl ile tevassut arası mı olduğu hakkında herhangi bir bilgiye işaret etmemiştir. Hiç şüphesiz bu bilgilere *Tayyibe*’nin aslı olan *en-Neşr* ve değerli kıraat âlimlerinin *Tayyibe* için kaleme aldıkları şerhlerde rastlanmaktadır.⁴⁶

İbnü'l-Cezerî dördüncü beytin birinci dizesinde medd-i tazîmi de zik-

⁴² Hulf, imam veya râvinin aynı yeri iki farklı vecihle okumasına denir. Bk. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 79.

⁴³ et-Tevbe 9/31.

⁴⁴ es-Sâffât 37/35.

⁴⁵ et-Tevbe 31. ve es-Sâffât 35. âyetlerin tefsirleri için bk. Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki gavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vîl*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Muavvad (Riyâd: Mektebetu Abikân, 1998), 3/35; 5/207; Ebü'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Tefsîrû’n-nesefî medârikü’t-tenzîl ve hakâ’iku’t-te’vîl*, thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Dârü'l-Kelimit-Tayyib, 1998), 1/676; 3/122.

⁴⁶ Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti’n-neşr*, 73; Nüveyrî, *Şerhu tayyibeti’n-neşr*, 1/387; Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/173-174.

rederek hemzeden önce harf-i meddin gelmesiyle oluşan med çeşitleri bahsini bitirmiştir. Aynı beytin ikinci dizesi ile sonrasındaki üç beyitte ise hemzeden sonra harf-i meddin gelmesiyle oluşan medd-i bedeli zikrederek bazı örnekler sunmuştur.

وَأَرْزُقُ إِنْ بَعْدَ هَمْزٍ حَزَفٍ مَدٍّ	٤
فَالآنَ أَوْتُوا إِيَّاءَ آمَنْتُمْ رَأَى	مَدٌّ لَهُ وَأَفْضَرُ وَوَسِطٌ كُنْأَى	٥
بِكَلِمَةٍ أَوْ هَمْزٍ وَصَلٍ فِي الْأَصْحِ	لَا عَنْ مُنَوِّنٍ وَلَا السَّاكِنِ صَحْ	٦
خَلْفٌ وَالآنَ وَإِسْرَائِيلَا	وَأَفْتَحُ يُؤَاخِذُ وَيُعَادَا الْأَوَّلَى	٧

Medd-i bedel hemzeden sonra harf-i meddin gelmesiyle oluşan med çeşididir. Bu da hemze kaynaklı bir med olduğu için İbnü'l-Cezerî muttasıl ve munfasıldan sonra zikretmiştir. İbnü'l-Cezerî verdiği (. إِي . ءَامَنْتُمْ .) فالآن . أوتوا . نأى örneklerinde olduğu gibi Verş'in Ezrak yoluyla medd-i bedeli kasr, tevassut ve tûl miktarı uzatarak üç vecih okuduğunu ifade etmiştir. Diğer kıraat imam ve râvileri ise medd-i tabîî gibi kasr ile okumuşlardır. Nitekim bu meddin üç vecih şeklinde yalnızca Ezrak yoluyla Verş'e ait olduğunu ifade etmek için "Ezrak" ismini özellikle zikretmiştir.

İlgili beyitlerde medd-i bedele dair örnekler verildikten sonra tarife uygun olarak medd-i bedel şartları oluştuğu halde medd-i bedel olmayan veya istisna kabul edilen yerler açıklanmıştır. Bunlardan birincisi kelime sonunda iki fetha ile gelen tenvinli hemzedir. Örneğin, كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعُقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ 47 ve 48 قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا، أَلَا دُعَاءٌ وَنِدَاءٌ 47 âyetlerinde altı çizili kelimelerde durulduğunda ikinci hareke harf-i medde dönüştüğünden hemzeden sonra harf-i med gelmiş olur. Bu her ne kadar medd-i bedelin tarifine uysa da buradaki harf-i med lâzımî değil de ârızî olduğu için medd-i bedel kabul edilmez. Bundan dolayı da Verş dahil tüm kıraat imamları kasr miktarı uzatarak okumuşlardır.⁵⁰

Daha sonra بِكَلِمَةٍ صَحَّ بِالسَّاكِنِ وَلَا السَّاكِنِ "aynı kelimedede sâkin sahîh (bulunursa) de, olmaz" cümlesiyle medd-i bedelden istisna olan ikinci yere işaret etmiştir. Şöyle ki, bir kelimedede hemzenin öncesinde kendisine bitişik sâkin sahîh bir harf bulunduğu takdirde sonrasında harf-i med gelse dahi medd-i bedel olarak uzatılmaz. Örneğin,⁵¹ الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ve 52 كَلِّ أَوْلِيكَ كَانَ عَنْهُ مَسْمُوعًا 52 ve 53 الْقُرْآنَ ve الْقُرْآنَ kelimelerinde olduğu gibi. Muhaysin *el-Hâdî* isimli eserinde bu gibi kelimelerin istisna edilmesinin illeti olarak Kur'ân'ın resminde hemzelerin sûretlerinin yazılmamasını ileri sürse de⁵³ hali hazırdaki Medine bas-

47 el-Bakara 2/171.

48 el-Bakara 2/67.

49 et-Tevbe 9/57.

50 Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 74; Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/175.

51 er-Rahmân 55/1-2.

52 el-İsrâ 17/36.

53 Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/175.

kısı Mushaflarda ve Türkiye baskılı Mushaflarda hemze açık bir şekilde yazılmaktadır.⁵⁴

İstisna edilen kelimelerden birisi de *يُواخِذُ* kelimesidir. İbnü'l-Cezerî *وامنع* *يُواخِذُ* diyerek bu kelime ve türevlerinin Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir yerinde medd-i bedel olarak uzatılmayacağını belirtmiştir.⁵⁵ *لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ*⁵⁶ *لَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ*⁵⁷ ve âyetlerinde farklı yazılışlarda gelen bu kelimelerde hemze aslına çevrilip "vâv" olarak okunduğundan medd-i bedel oluşmamaktadır.

Diğer bir konu ise vasıl hemzesinden sonra harf-i meddin geldiği kelimelerdir. Bu gibi kelimelerde medd-i bedel olasılığı ihtilaflı olduğu için iki vecih okunmaktadır. Müellif yalnızca konuya değinmekle yetinmiş, beyitlerde örnek olarak herhangi bir kelime zikretmemiştir. Aslında Kur'ân'da vasıl hemzesinden sonra harf-i meddin geldiği bir yer yoktur. Kur'ân-ı Kerîm'de "اِئْتُونِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا"⁵⁸ ve "فَلْيُؤَدِّ الْأَذْيَ اِؤْتَمَنَ اَمَانَتَهُ"⁵⁹ âyetlerinde altı çizili kelimelerde olduğu gibi vasıl hemzesinden sonra cezimli kat' hemzesinin geldiği yerler vardır. Okumaya bu gibi kelimelerle başlanıldığında telaffuzu kolaylaştırma adına i'lâl kuralı gereği cezimli kat' hemzesi öncesindeki harekeye uygun olarak harf-i medde dönüştürülür. Yani اِئْتُونِي kelimesi اِئْتُونِي olur, اِؤْتَمَنَ kelimesi de اِؤْتَمَنَ olur. Telaffuzda hemzeden sonra harf-i med bulunduğu için medd-i bedel kabul edilir ve kasr, tevassut ve tûl olarak üç vecih uzatılarak okunur. Diğer taraftan ikinci vecih olarak kelimenin başındaki hemzenin ârızî yani vasıl hemzesi olması ve harf-i meddin de yine ârızî olarak kat' hemzesinden dönüşmüş olması ve ârızî olan şeylere itimat edilmesinden dolayı medd-i bedel olarak değil; medd-i tabîî olarak değerlendirilir ve kasr miktarı uzatılarak okunur. Sonuç olarak her iki vecih de sahihtir, câizdir, okunmuş⁶⁰ ve okutulmaktadır.⁶¹

İbnü'l-Cezerî daha sonra Vers'in Ezrak yoluyla hulflu yani iki vecih okuduğu kelimelere geçerek üç kelime zikretmiştir. Bunlardan birincisi وَأَنَّهُ⁶² okuduğu kelime *أَوَّلِي* kelimesidir ki hemze, harekesinin naklinden⁶³

⁵⁴ Farklı Mushaf baskılarında yukarıda geçen âyetlere bk. *Kur'ân-ı Kerîm*, (Ankara: DİB Yayınları, 2009), 55/2-17/36; *Mushafu'l-Medîne* (Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd, 2000), 55/2-17/36.

⁵⁵ el-Bakara 2/225.

⁵⁶ el-Bakara 2/286.

⁵⁷ en-Nahl 16/61.

⁵⁸ el-Ahkâf 46/4.

⁵⁹ el-Bakara 2/283.

⁶⁰ Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 74.

⁶¹ Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/176.

⁶² en-Necm 53/50.

⁶³ Nakil, kıraat ilminde harekeli hemzenin hafzedilerek, harekesinin kendinden önceki sakin harfe nakledilmesini ifade eden bir terimdir. Ali Muhammed ed-Dabbâ', *el-İdâe fî beyâni usûli'l-kirâati*, thk. Abdulhamid Ahmed Hanefî (Kahire: y.y., 1938) 31; Temel, *Kirâat ve Tecvîd İstılahları*, 134; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, 218.

dolayı değişime uğramış ve *الْوَلَى* olmuştur.⁶⁴ İkinci kelime, Yunus sûresinde *وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ*⁶⁵ ve *وَقَدْ عَصَيْتُمْ قَبْلَهُ*⁶⁶ âyetlerinde iki defa tekrarlanan *الْآن* kelimesidir. Burada da yine hemze, harekesinin naklinden dolayı değişime uğramıştır. Ancak kelimedeki kastedilen yer ikinci hemzedir. İhtilafı olan üçüncü kelime ise *اسرائيل* kelimesidir. Verş, Ezrak yoluyla gelen rivayete göre zikredilen *الآن* ve *الاولى*, *اسرائيل* kelimelerinde medd-i bedelleri hem yalnızca kasr ile okumakta hem de diğer medd-i bedeller gibi kasr, tevassut ve tûl ile üç vecih uzatarak icra etmektedir.

İbnü'l-Cezerî harf-i meddin öncesinde veya sonrasında hemzenin gelmesiyle oluşan med çeşitlerini zikrettikten sonra lîn harflerinin ve hemzenin bir araya gelmesiyle oluşan *شيء* ve benzeri kelimelerdeki medd-i lînden bahsederek konuya giriş yapmıştır.

عَنْهُ امْدَدٌ وَوَسَطِلٌ بِكَلِمَةٍ	وَخَزِيٍّ اللَّيْلِ قَبِيلٌ هَمْزَةٌ	٨
فَصَرَّ سَوْءَاتٍ وَبَعْضٌ حَصَّ مَدٌّ	لَا مَوْءُؤًا مَوْءُؤَةً وَالْبَعْضُ مَدٌّ	٩
..... شَيْءٌ لَهُ مَعْ حَمْزَةٌ	١٠

Lîn harfleri, öncesi fethalı “cezimli vâv” (و) ve “cezimli yâ” (ي) harfleri olmak üzere iki tanedir. Bu harfler sâkin olup öncesindeki hareketlerle uyumlu olduklarında “harf-i med” hem de “harf-i lîn” olarak isimlendirilirken; öncesindeki hareketlerle uyumsuz olduklarında ise yalnızca “harf-i lîn” olarak isimlendirilirler.⁶⁷ Sâkin olup öncesindeki hareketlerle uyumsuz olduklarında *شيء* örneğinde olduğu gibi mutlaka cezimli olurlar.

Kıraat imamları, Kur’ân’ın neresinde gelirse gelsin ve son harekesi ne olursa olsun *شيئاً* ve benzeri kelimelerde lîn harfinden sonra hemzenin geldiği yerlerde med olup olmaması hususunda ikiye ayrılmışlardır:

Birinci görüş, Ezrak yoluyla Verş rivayetinin okuyuşudur ki *سَوْءَةً* ve *شيئاً* gibi kelimelerde tûl ve tevassut miktarı uzatılarak okunmuştur. Beyitteki (عنہ) kelimesiyle Ezrak kastedilirken, (بِكَلِمَةٍ) kelimesiyle de lîn harfi ile hemzenin aynı kelimedeki bulunmaları şartına işaret edilmiştir. Nitekim *وَإِذَا خَلَوْا* ve örneğinde olduğu gibi lîn harfi ile hemzenin yan yana ama *ابنِ آدَمَ*⁶⁸ farklı kelimelerde bir araya geldikleri yerde Verş dâhil hiçbir kıraat imamı ve râvisi uzatarak okumamıştır.⁷⁰

İkinci görüş ise Verş’in Ezrak yoluyla okuyuşu hariç diğer kıraat imam-

⁶⁴ ed-Dânî, *et-Teysir*, 166; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdilgânî ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfû fuzalâi'l-beşer fi'l-kirâati'l-erbeate aşer* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 573; el-Kâdî, *el-Budûr*, 2/870.

⁶⁵ Yûnus 10/51.

⁶⁶ Yûnus 10/91.

⁶⁷ ed-Dabbâ', *el-İdâe*, 18-19; Temel, *Kirâat ve Tecvîd İstılahları*, 72; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmî Terimleri Sözlüğü*, 183.

⁶⁸ el-Bakara 2/14.

⁶⁹ el-Mâide 5/27.

⁷⁰ Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 74-75.

larının kıraatidir. Diğer imam ve râvilerin tamamı lîn harflerinin uzatılmasını yalnızca kendisinden sonra gelecek sükûna bağlı kıldıklarından dolayı sonrasında hemze gelse de kasr ile yani hiç uzatmayarak okumaktadırlar.⁷¹

Daha sonra müellif, Verş'in bu med çeşidinden istisna olarak uzatmadığı kelimeleri zikretmiştir. İstisna edildiği için uzatılmayan bu kelimeler toplam üç tanedir. Bunlardan iki tanesinde kasr yapıldığı yani hiç uzatılmadığı kesin olup haklarında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Ama üçüncü kelimenin uzatılıp uzatılmaması ihtilafli olduğundan iki vecih okunmaktadır. İstisna olarak hiç uzatılmadan okunan kelimeler *المؤءودءة* ve *مؤءلا* kelimeleridir ki Verş bu kelimeleri diğer kıraat imamları gibi kasr ederek yani hiç uzatmayarak okumuştur.⁷²

Uzatmadan müstesna olup olmadığı ihtilafli olan kelime ise *بَدَثَ هُمَا* *سوءات* *سوءاء* *سوءاءهم*⁷³ ve *لِبَاسًا يُوَارِي سَوَاءَإِكْمَ*⁷⁴ âyetlerindeki *سوءات* kelimeleridir. İbnü'l-Cezerî bu kelimenin, istisna edilen kelimelerin istisnası olduğuna ve hem uzatılarak hem de uzatılmayarak iki vecih okunduğuna *والبعض مد قصر سوءات* "*med edenlerin bazıları da 'sev'ât'ı kasr eyledi*" cümlesiyle işaret etmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken diğer bir husus, kelimenin uzatılarak okunması vechinde sanki hem tûl ile hem de tevassut ile okunacağı anlaşılrsa da *eş-Şâtibiyye* şarihlerinden ed-Dabbâ' konuya açıklık getirerek bu kelimedeki iki vechin ya tevassut miktarı uzatılması veya hiç uzatılmaması olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵

İbnü'l-Cezerî daha sonra yine Verş'in lîn harflerini uzatması bahsinde *بعض خص مد شيء له مع حمزة "bazıları ise ona Hamza ile beraber has kılmıştır"* diyerek bir rivayet daha zikretmiştir. Bu rivayete göre ise bazı kıraat imamları lîn harfinde uzatmanın yalnızca *شيء* kelimesine has olduğunu; *شيء* kelimesi haricinde hiçbir kelimedeki lîn harfinin uzatılmayacağını rivayet etmişlerdir. Kelimenin merfu veya mansub yahut mecrur olması fark etmemektedir. Ayrıca uzatılarak okunması ibaresinden, tevassut ve tûl miktarı uzatılarak okunması anlaşılmaktadır.⁷⁶

İbnü'l-Cezerî'nin *مع حمزة "Hamza ile beraber"* kaydı, İmam Hamza'nın da Ezrak gibi yalnızca şey' kelimesinde med yaptığını işaret etmek içindir. Hamza'nın diğer ikinci vechi ise sekte'dir.

لِحِفْزَةٍ فِي نَفْيِ لَا كَلَا مَرَدٌ وَالْبَعْضُ مَدٌ ١٠

Müellif, Verş'e dair med-i lîn bahsini bitirdikten sonra bir örnek üze-

⁷¹ Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/177.

⁷² Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 75; Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/178.

⁷³ el-A'râf 7/22.

⁷⁴ el-A'râf 7/26.

⁷⁵ Ali Muhammed ed-Dabbâ', *İrşâdu'l-mürîd ilâ maksûdi'l-kasîd* (Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbü'l-Halebî, 1974), 51.

⁷⁶ Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/178.

rinden Hamza'nın özel olarak uzattığı medd-i tenzih ve medd-i tebrîe olarak ifade edilen nâfiye lâ'sının uzatılması bahsine geçmiştir. Hamza kıraatine göre cins isimler için kullanılan nâfiye lâ'mı iki vecih okunmaktadır. Birinci vecih diğer kıraat imamları gibi kasr miktarı uzatılarak okunmasıdır. İkinci vecih ise tevassut miktarı uzatılarak okunmasıdır.⁷⁷ Uzatmanın tûl miktarı değil de tevassut miktarı olması ise uzatma sebebinin manevi olmasından kaynaklıdır.⁷⁸ Hamza için medd-i tenzih veya medd-i tebrîe'nin bulunduğu yerlere örnek olarak ⁷⁹فِيهِ رَبِّ لَا رَبَّ الْكِتَابُ لَا رَبِّ فِيهِ⁸⁰، ذَلِكِ الْكِتَابُ لَا رَبَّ فِيهِ⁸¹ ve benzeri âyetler verilebilir.⁸²

İbnü'l-Cezerî hemzenin sebep olduğu medler bahsini bitirdikten sonra 11. beyit ve sonrasında ikinci sebebi med yani sükûnla oluşan med çeşitlerini vermiştir.

وَنَحْوِ عَيْنِ فَالثَّلَاثَةُ لَهُمْ	وَأَشْبَعُ الْمَدِّ لِسَاكِنِ لَزْمٍ	۱۱
..... طُولٌ	كَسَاكِنِ الْوَقْفِ وَفِي اللَّيْنِ يَنْقَلُ	۱۲

Sükûn, fer'î medlerin oluşumunda hemzeden sonra ikinci sebep olarak kabul edilir.⁸³ Harf-i medden sonra sükûn gelen yerlerde aslî med üzerine ziyade med yapılarak okunur. Ziyade meddin ne kadar olduğu ve farklı med seçeneklerinin olup olmadığı ise sükûnun lâzımî ve ârizî olarak çeşidine bağlı bir konudur. Çünkü her çeşidin sebep olduğu med diğerinden farklıdır.

İbnü'l-Cezerî beytin birinci dizesinde وَأَشْبَعُ الْمَدِّ لِسَاكِنِ لَزْمٍ “Sükûn-ı lâzım için meddi işbâ’ et!” diyerek harf-i medden sonra sükûn-ı lâzımın geldiği yerlerde med miktarının işbâ’ edildiğini ifade etmiştir. Bu veciz tarif أَنَحَاجَوِيّ، الضَّالِّينَ، örneğinde olduğu gibi hem kelimeyi; ن، ق، يس، ن، ق örneğinde olduğu gibi hem de harfleri kapsamaktadır. Bu hükmün tüm kıraat imamlarına göre olduğuna işaret etmek için de herhangi bir rumuz ve istisna kullanmamıştır. Dolayısıyla kıraat imamlarının tamamına göre medd-i lâzımın uzatma mer-tebesi tek vecih ve aynı olup o da işbâ’dır.⁸⁴

Beytin ikinci dizesinde وَنَحْوِ عَيْنِ فَالثَّلَاثَةُ لَهُمْ “ayn gibi, onlar için üç vardır” cümlesiyle lîn harfinden sonra sükûn-ı lâzımın geldiği yere işaret etmiş ve uzatma vecihlerinin üç olduğunu zikretmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de lîn harfinden sonra sükûn-ı lâzımın geldiği tek yer hurûf-ı mukattaadan⁸⁵ عَيْنٌ harfidir

⁷⁷ ed-Dabbâ’, el-Îdâe, 23; Fîrat, Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü, 127.

⁷⁸ Muhaysin, el-Hâdî, 1/178.

⁷⁹ el-Bakara 2/2.

⁸⁰ Hûd 11/22.

⁸¹ er-Ra’d 13/11.

⁸² Muhaysin, el-Hâdî, 1/178.

⁸³ Fîrat, Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü, 127.

⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, 1/248-249.

⁸⁵ Söz konusu harfler kelimeyi oluştururken okudukları gibi değil kendi isimleriyle telaffuz edildiklerinden “bağımsız ve ayrı harfler” anlamında “hurûf-ı mukattaa” diye anılmıştır. bk. M. Zeki Duman - Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/401; İsmail Cerrahoğlu, Tefsîr Usûlü (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 134.

ki o da iki yerde zikredilmektedir: İlki Meryem sûresinin başındaki كهيعص,⁸⁶ ikincisi ise Şûrâ sûresinin başındaki حم عسق âyetlerindedir.⁸⁷ Her iki yerde de عَيْن harfinin okunuşunda tüm kıraat imamlarına göre kasr, tevassut ve işbâ' olmak üzere üç vecih uzatmak caizdir.⁸⁸ Ancak Şâtibî yalnızca tûl ve tevassut vecihlerini zikretmiş, kasr vechini zikretmemiştir.⁸⁹

İbnü'l-Cezerî lâzımî sükûndan sonra ârızî sükûnun sebep olduğu med çeşitlerine ve hükümlerine değinmiştir. Sükûn-ı ârızdan önce harf-i med bulunursa medd-i ârız oluşur.⁹⁰ Örneğin, العالمين، الدين، نستعير vb. kelimelerin duruşlu okunuşları gibi. Sükûn-ı ârızdan önce lîn harfi bulunursa medd-i lîn olur.⁹¹ Örneğin، خوف، موت، البيت، اليوم vb. kelimelerin duruşlu halleri gibi. Sükûn-ı ârız gerek med harfinden sonra gelsin gerekse lîn harfinden sonra gelsin her ikisinde de tüm kıraat imamlarına göre üç vecih okunması caiz olup bu vecihler kasr, tavassut ve tûldur. Ancak İbnü'l-Cezerî يقول طول "uzatan azdır" diyerek de medd-i lîn'de tûl vechinin caiz olmakla beraber fazla kullanılmadığına işaret etmiştir.⁹²

İbnü'l-Cezerî med çeşitlerini ve kıraat imamlarına göre nasıl okunduklarını tek tek sıraladıktan sonra med bahsiyle alakalı önemli bir hususa değinerek med-kasr konusunu bitirmiştir. Müellifin oğlu Ahmed el-Cezerî "Bu konu, med bahsinde imam Şâtibî'nin değinmediği ama mutlaka bilinmesi gereken çok önemli bir meseledir." diyerek bu konuyu ilk ele alanın babası İbnü'l-Cezerî olduğuna dikkat çekmektedir.⁹³

..... وَأَقْوَى السَّبَبَيْنِ يَسْتَقِيلُ.....

.....

۱۲

Konunun özü, aynı anda aynı yerde iki farklı med sebebi bir araya geldiğinde ne yapılması gerektiğidir. Örneğin، آمين البيت derken aynı yerde aynı anda farklı iki sebebe binaen medd-i lâzım ve medd-i bedelin olması veya وَجَاءُوا آبَاءَهُمْ örneğinde yine aynı yerde aynı anda farklı iki sebepten dolayı medd-i bedel ve medd-i munfasılın olması gibi. İbnü'l-Cezerî bu gibi yerlerde yapılması gerekeni ve hangi med ile amel edileceğini وَأَقْوَى السَّبَبَيْنِ يَسْتَقِيلُ "iki sebebin en güçlüsüyle amel et!" cümlesiyle ifade etmiştir. Yani bir kelimedede veya iki kelime arasında aynı anda iki farklı med sebebi bulunursa tüm kıraat imamlarına göre yapılması gereken şey bu med sebeplerinin güçlü olanı ile amel edilmesi, zayıf olanın ise ilgâ edilmesidir. Bu konuda kıraat

⁸⁶ Meryem 19/1.

⁸⁷ eş-Şûrâ 42/1-2.

⁸⁸ Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 75; Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/178.

⁸⁹ Şâtibî, *Hırzû'l-Emânî*, 15, İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 75; ed-Dabbâ', *İrşâdül-mürîd*, 50.

⁹⁰ Muhammed Mekkî Nasr el-Cerîsî, *Nihâyetü'l-kavlî'l-müfîd fi ilmi't-tecvîd*, (Kahire: Mektebetü's-Safâ, 1999), 154.

⁹¹ Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-kavlî'l-müfîd*, 159.

⁹² Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 75.

⁹³ Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibeti'n-neşr*, 75.

imamlarının icmâsı olup tamamının uygulaması aynıdır.⁹⁴ Örnek üzerinden anlatılacak olursa *آَمِينَ* kelimesinde harf-i medden önce hemzenin bulunmasıyla medd-i bedel oluşurken harf-i medden sonra Sükûn-ı lâzımın varlığından dolayı medd-i lâzım meydana gelmiştir. Medd-i lâzımın sebebi, medd-i bedelin sebebinden daha kuvvetli olduğundan medd-i lâzım ile amel edilerek işbâ' ile okunur ve medd-i bedel ilgâ edilerek kasr ve tevassut vecihleri uygulanmaz. Örnekten de anlaşılacağı üzere med çeşitleri med sebeplerine binaen kendi içerisinde hiyerarşik bir düzene sahiptir. Bazı kıraat ulemâsı med çeşitlerini kuvvet derecesine göre bir beyitte toplayarak şöyle ifade etmişlerdir:

أَقْوَى الْمُدُودِ لِأَزْمٍ فَمَا اتَّصَلَ *** فَعَارِضٌ قَدْ وُ انْفِصَالٍ فَبَدَلٌ

"Medlerin en kuvvetlisi lâzımdır, sonra muttasıl, *** sonra âriz, sonra munfasıl en son da bedeldir."⁹⁵

İbnü'l-Cezerî med ve kasr konusunda son bir hususu daha zikrederek bu bahsi bitirmiştir.

وَبَقِيَ الْأَنْزُ أَوْ فَأَقْصَرُ أَحَبُّ

وَالْمَدُّ أَوْلَىٰ إِنَّ تَعَيَّرَ السَّبَبُ

۱۳

Son olarak zikrettiği mesele, sebep-i meddin herhangi bir şekilde değişime uğraması ile meddin kendisine etki edip etmemesidir ki meseleyi beyitle şu şekilde ifade eder: "*sebeb değişir iz kalırsa med evladır, *** iz kalırsa kasr etmek uzatmaktan evladır.*" Değişime uğrayan sebep-i medden kasıt hemze ve sükûndur. Konuyu hemze üzerinden ele aldığımızda örneğin *هؤلاء إن كنتم* kelimeleri arasında iki hemze yan yana gelmiştir. Birinci hemze tahkîkli okunur ve medd-i muttasıl için sebeptir. Ama Kâlûn ve Bezzî rivayetlerine göre iki kelimedede iki hemze yan yana geldiği için birinci hemze değişime uğrar ve teshîl edilir. Ebû Amr kıraatına göre ise aynı yerde birinci hemze hafzedilerek okunur. Hemze teshîl edildiğinde her ne kadar değişime uğrasa da geride bir iz bıraktığından Kâlûn ve Bezzî için med daha evla iken, hemze hafzedildiğinde geriye hiçbir iz bırakmadığından kasr etmek daha evladır.⁹⁶

SONUÇ

İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* isimli eserinin med ve kasr bahsinin incelenmesi sonucunda görülmüştür ki müellif kendisi hakkında yazılan ve söylenen övgü ve şahitlikleri fazlasıyla hak etmektedir. Hayatı eserlerini tasdik ettiği gibi eserleri de hayatını tasdik etmektedir. Eserlerinden yalnızca biri olan *Tayyibetü'n-Neşr* onun bu ilimde ne denli derinleşmiş ve bu alanda söz sahibi olduğunu göstermektedir. Eserin *en-Neşr* gibi kıraat saha-

⁹⁴ Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibetü'n-neşr*, 76; ed-Dimyâtî, *İthâfû fuzalâi'l-beşer*, 55-56.

⁹⁵ Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/181.

⁹⁶ Ahmed İbnü'l-Cezerî, *Şerhu tayyibetü'n-neşr*, 76; Muhaysin, *el-Hâdî*, 1/182-183.

sının baş tacı olan bir kaynağın manzum bir özeti olması ve birçok ihtilafı remizlerle ifade etmesi hiç şüphesiz müellifin bu konudakiengin ilmiyle beraber şiir ve edebiyatta da aynı şekilde çok ileri bir seviyede olduğunu göstermektedir.

İbnü'l-Cezerî, med ve kasr konusunda harf-i medlerin daha fazla uzatmasını sağlayan lafzî ve manevî sebepleri ve ilgili sebeplerden doğan med çeşitlerini zikretmiştir. Med çeşitlerini zikrederken her kıraat ve rivayetin med ölçülerini vererek aralarındaki farklılıklara ve med mertebelerine değinmiştir. Son olarak ise med çeşitlerinin kendi aralarında güçlü ve zayıf olarak hiyerarşik bir yapıya sahip olduğuna ve bunun neticesi olarak aynı anda aynı yerde iki farklı med çeşidi oluştuğunda nasıl okunması gerektiğine değinmiştir. Tüm bunları manzum ve veciz bir şekilde dile getirerek eşsiz bir eser bırakmıştır. Yazıldığı günden bugüne kadar her ne kadar *Tayyibe* üzerine şerh ve tahrirat çalışmaları yapılmış olsa da bu çalışmalar böylesi bir eser için yetersiz kalmaktadır. Eser, içeriği yönünden her bir bölümü müstakil bir kaynak olarak üzerinde çalışılmayı hak ettiği gibi farklı disiplinler açısından da ele alınarak incelenmeyi bekleyen bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Ahmed el-Cezerî, Ebû Bekr b. Muhammd İbnü'l-Cezerî. *Şerhu tayyibeti'n-neşri f'l-kırââtî'l-aşr.* nşr. Muhammed Ali Beydûn. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Akaslan, Yaşar. *Tayyibetü'n-Neşr Şerhlerine Dair Bir İnceleme (Mûsâ Cârullah Örneği)*. Samsun: Ondokuz Mayıs Ü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi. Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (2018), 83-111.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbnü'l-Cezerî". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/551-557. İstanbul: TDV Yay., 1999.
- Bigiyef, Mûsâ Cârullah. *Şerhu tayyibeti'n-neşri f'l-aşr.* Kazan: y.y., 1911.
- Birişik, Abdülhamit. *Kıraat İlmi ve Tarihi*. Bursa: Emin Yayınları, 2004.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 12. Basım, 1998.
- Çetin, Abdurrahman. "et-Teysîr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 41/57. İstanbul: TDV Yay., 2012.
- Duman, M. Zeki - Altundağ, Mustafa. "Hurûf-ı Mukattaa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/401. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Dabbâ', Ali Muhammed. *el-İdâe fî beyâni usûli'l-kırâati*. thk. Abdulhamid Ahmed Hanefî. Kahire: y.y., 1938.
- Dabbâ', Ali Muhammed. *İrşâdu'l-mürîd ilâ maksûdi'l-kasîd*. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbü'l-Halebî, 1974.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd b. b. Ömer. *Kitâbü't-teysîr f'l-kırââtî's-seb'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996.
- Dimyâtî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdilgânî el-Bennâ. *İthâfû fuzalâi'l-beşer f'l-kırââtî'l-erbeate aşer*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı, 2018.
- Haddâd, Muhammed b. Ali b. Halef el-Hüseynî. *el-Kavlû's-sedîd fî beyâni hükmi't-*

- tecvîd*. Kahire: Matbaatü Mustafa el-Bâbî'l-Halebî, 1349/1931.
- Hâfız, Muhammed Mutî'. *el-İmâm şemsüddin ibnü'l-cezerî fihris müellefâtihî ve-men terceme leh*. Dübey: Merkez Cuma el-Mâcid li's-Sekâfe ve't-Türâs, 1994.
- Hâfız, Muhammed Mutî'. *Şeyhu'l-kurrâ el-imâm Şemsüddîn İbnü'l-Cezerî*. Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, 1995.
- Hamed, Gânim Kaddûrî. *Şerhu'l-mukaddimeti'l-cezeriyye*. Cidde: Merkezü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2008.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*. thk. G. Bergstrasser. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali. *en-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr*. thk. Muhammed Ali Beydûn. 2 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali. *Manzûmetü tayyibeti'n-neşr*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Dimaşk: Mektebetü İbni'l-Cezerî, 2012.
- İbn Şüreyh, Ebû Abdillâh Muhammed er-Ruaynî el-İşbîlî. *el-Kâfi fî'l-kırâati's-seb'*. thk. Ahmed Mahmud Abdussemit'. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000.
- Kâdî, Abdulfettah Abdulğanî. *el-Büdûrû'z-zâhira fî'l-kırâati'l-aşri'l-mütevâtira min tarîki's-şâtibiyye ve'd-dürra*. Kahire: Dârü's-Selâm, 5. Basım, 2011.
- Karataş, Şuayip. *İmam Ya'kûb Kıraatinin Özellikleri ve Delilleri*. Ankara: Sonçağ Akademi Yayınları, 2021.
- Kur'ân-ı Kerîm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Madazlı, Ahmet. "İbn Şüreyh" *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 20/383. İstanbul: TDV Yay., 1999.
- Maşalı, Mehmet Emin. "Sarakustî, İsmail b. Halef". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/115. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*. Ankara: Otto Yay., 2020.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Hadî: Şerhu tayyibeti'n-neşr fî'l-kırâati'l-aşr ve'l-keşf an ileli'l-kırâati ve tevcîhihâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1997.
- Mushafu'l-Medîne*. Medine: Mücemme'u'l-Melik Fehd, 2000.
- Nasr el-Cerîsî, Muhammed Mekkî. *Nihâyetü'l-kavlî'l-müfîd fî ilmi't-tecvîd*. Kahire: Mektebetü's-Safâ, 1999.
- Neseffî, Ebü'l-Berakât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü't-tenzil ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedîvî. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ali. *Şerhu Tayyibeti'n-neşr*. thk. Mecdî Muhammed Sürûr Sa'd Beslûm. 2. Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002.
- Öge, Ali. "Tahrîrât İlmine Katkısı Bağlamında Ali el-Mansûrî ve Tahrîrât-Turuk Adlı Eseri". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49 (2020), 33-63.
- Pâlûvî, Hâmid b. Hâce Abdulfettâh. *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Âsitâne, ts.
- Şâtibî, Kâsım b. Fîrruh b. Halef er-Ruaynî. *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî fî'l-kırâati's-seb'i*. Tantâ: Dârü's-Sahâbe li't-Türâs, 1992.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd İstulahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Tomar, Cengiz. "Dimaşk". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/320-325. İstanbul: 2010.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1996.
- Zemahşerî, Cârullâh Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcud - Ali Muhammed Muavvad. 6 Cilt. Riyâd: Mektebetü Abîkân, 1998.

⚖ Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

👤 Yazar(lar) / Author(s): Mustafa Aksoy (MA), Murat Akkuş (MA),

💰 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.

📄 Yazar Katkıları / Author Contributions:

Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study : MA (%50), MA (%50)
Veri Toplanması / Data Collection : MA (%50), MA (%50)
Veri Analizi / Data Analysis : MA (%50), MA (%50)
Yazım / Writing up : MA (%50), MA (%50)
Gönderim ve Revizyon / Submission and Revision : MA (%50), MA (%50)

↔ Çıkar Çatışması / Conflict of Interests: Yazar(lar), çıkar çatışması olmadığını beyan eder(ler). / The authors declare that they have no competing interests.